

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

Tematikus szám a Nikaiai Zsinat 1700. évfordulóján

59

Nyíregyháza
2025

ATHANASIANA

a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:

Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dobos András, Görföl Tibor, Garai Péter, Odrobina László,
Szilágyi Barnabás, Németh István, Földvári Katalin

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:

S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár,
Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Öszövetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár,
Bécsi Egyetem, Teológiai Kar, Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu//athanasiana
kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:

H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:

Galambvári Péter mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2025

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Tartalom

Előszó.....	7
Görföl Tibor: Beszélgetés John Behrrel	11
Johannes Oeldemann: Nikaia az ökumenikus párbeszédben	23
Baán István: ww.nikaia325	43
Puskás Attila: Arius redivivus? A Nikaiai Zsinat krisztológiaiával kapcsolatos kételyek a kortárs teológiában	55
Gyurkovics Miklós: Monarchiánus és ariánus krisztológiai értelmezések Alexandriában a 4. század elején	81
András Szabolcs: A nikaiai konszenzus a mai ortodoxiában	99
Puskás Bernadett: Az Apostolos Deézisz	119

KÖNYVISMERTETÉS

Pauwlik Zsuzsa Orsika: Soltész János: A mértékletesség erényének lényege és távlatai az erények teológiatörténetének tükrében	133
Soltész János: Renzo Gerardi: A szeretet öröme. A keresztény élet teológiája az Ordo Amoris fényében	136

BAÁN ISTVÁN

www.nikaia325

1. A zsinat összehívásának körülményei; 2. A zsinati atyák létszáma; 3. Mit is jelenthetett az „oikumenikosz” kifejezés?; 4. A felvetődött problémák és a „nem teológus” atyák; 5. Az „oikumenikosz” kifejezés megszilárdulása.

Rezümé

A tanulmány a 325-ös Nikaiai Zsinat állandó jelzőjét vizsgálja, feltárva, mitől és milyen értelemben tekinthető „oikumenikosz”-nak. Elemzi a narratíva kialakulását Athanasziosz és Euszebiosz művein keresztül, kritikusan értékelve a forrásokat modern kutatások (pl. Samuel Fernandez) alapján. Konstantin császár birodalmi békét célzó összehívását hangsúlyozza, kiemelve a résztvevők számát (270–300 püspök, főleg keleti területekről) és a földrajzi reprezentáció korlátait. A zsinat témái között szerepel az ariánus vita, a húsvét dátuma és 20 kánon, beleértve egyházfegyelmi kérdéseket. Az „oikumenikosz” kifejezés nem pusztán földrajzi, hanem az egész Egyházat érintő, császári törvényerővel bíró döntéseket jelent, amely az 5. században szilárdult meg az ortodox hit képviselőjeként. A szöveg allegorikus elemeket (pl. 318-as szám) is érint, hangsúlyozva a zsinat teológiai jelentőségét.

Kulcsszavak: Nikaiai Zsinat, Nikaiai Hitvallás, Nikaia-narratíva, oikumenikosz, Nagy Konstantin

Abstract

The study examines the permanent epithet of the Council of Nicaea (325), investigating in what sense and for what reasons it can be regarded as „oikumenikos” (ecumenical). It analyses the formation of the Nicaea narrative through the works of Athanasius and Eusebius of Caesarea, critically evaluating the sources in the light of modern scholarship (e.g., Samuel Fernandez). It emphasises that Constantine convened the council with the aim of securing peace throughout the empire, highlighting the number of participants (270–300 bishops, predominantly from the eastern provinces) and the limited geographical representation. Among the council’s themes were the Arian controversy, the date of Easter, and twenty canons addressing ecclesiastical disciplinary issues. The term „oikumenikos” originally signified not merely geographical universality but decisions affecting the whole Church and endowed with imperial legal force; its

definitive meaning as a council acknowledged by the universal (catholic) Church as bearer of orthodox faith only became fixed in the fifth century. The study also touches on allegorical elements (e.g., the symbolic number 318) and underscores the enduring theological significance of the council.

Keywords: Council of Nicaea, Nicene Creed, Nicaea narrative, oikumenikos, Constantine the Great

A fenti, 21. századra szabott rövidítéssel azt szeretném érzékeltetni, hogy milyen fogalom bújhat meg kortársaink fejében, amikor „világraszóló” (world-wide) eseményként próbálunk bemutatni egy tizenhét évszázaddal korábbi eseményt. Mitől és milyen értelemben „oikumenikosz” a 325-ös Nikaiai Zsinat?

Hozzászoktunk és teljesen természetesnek vesszük, hogy egy adott problémát az érintettek széles körében vitassunk meg, és ennek lezárásaképp lehetőleg megnyugtató döntést hozzunk. Így volt ez elméletileg már az ókorban is, a kérdés csupán az, hogy egy konkrét esetben hogyan és mennyiben érvényesültek ezek a feltételek. A 325-ben lejátszódott Nikaiai Zsinathoz „eposzi jelzőként” kapcsolódó „oikumenikosz” minősítés arról árulkodik, hogy ez az összejövétel valamilyen szempontból eltért, sőt kiemelkedett a kor püspöki gyűlései közül. Kérdés, vajon már a 4. század elején is így vélekedtek-e róla, vagy csak a későbbi történetírás során alakult ki az a meggyőződés, hogy Nikaia egy meghatározó jellegű eseménysor kezdetének kell tartani.

A zsinat az egyházi, s ennek nyomán a világi köztudatban olyan eseményként rögzült, ahogyan a zsinaton diakónusként részt vevő Nagy Szent Atanasziosz, a későbbi alexandriai érsek írásaiból kirajzolódik. Jórészt ezek alapján foglalták össze a Nikaia-narratívát egy évszázaddal később Szókratész és kortárs egyháztörténészei, és másfél évezreden keresztül ez számított mérvadónak történész körökben is. Ugyanakkor ariánus szempontból is ismertette a történeteket Filosztorgiosz vagy Hérakleiai Szabinosz. Azonban bár Atanáz nélkülözhetetlen, de nem egyedüli forrása ismereteinknek, nem is csoda, hogy nem tudta elkerülni, hogy alakját és az általa közölt információkat ne szedje darabokra a felvilágosult történetírás. Jóllehet nem sorolható a memoárfírók körébe, de személyes elkötelezettsége eleve gyanút ébresztett interpretációjának hitelessége iránt, mintha elsősorban neki lenne köszönhető Nikaia „besorolása”. Másik kortárs forrásunk Caesareai Euszebiosz, az első egyháztörténetíró, aki Konstantin életét próbálta összefoglalni. Napja-

ink kutatása (Averil Cameron,¹ Claudia Rapp²) arra hívja fel a figyelmet, hogy a mű nem szokásos császárdicsőítés, sem történetírói mű, de nem is a szó megszokott értelmében vett életrajz, hanem mindezek keveréke, amelyet Eusebiosz Konstantin fiainak és utódainak szánt, mégpedig azzal a céllal, nehogy Atanáz befolyása alá kerüljenek, aki a Szent Antalról írt életrajzában nyíltan hirdette, hogy a „szent ember” felette áll a császári akarat diktátumainak. (Cameron azt is feltételezi, hogy e műben Eusebiosz volt az alexandriai püspök céltáblája az arianizmus ellen folytatott hőies küzdelmében.) A *Bioszt* tehát elsősorban narratívaként, nem történelmi forrásként, hanem olyan szöveggént kell olvasnunk, amely didaktikus, valamint apologetikus célt szolgál, és biblikus párhuzamokra, prototípusokra alapozva rajzolja meg az első keresztény császár képét, aki szent ember, mindamellett császár is.³

Ezek után érthető, hogy a Nikaiával foglalkozó forrásokat a lehető legteljesebb mértékben újra számba kellett venni, és többféle szempontból is értelmezni. Ezt a munkát Eduard Schwartz⁴ és Hans-Georg Opitz⁵ után napjainkban Samuel Fernandez⁶ végezte el, előadásomban a dokumentumok datálásánál az ő és munkatársai eredményeire igyekszem támaszkodni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek alapján egy újabb Nikaia-narratíva születik majd, amelyet egy későbbi történésznemzedék úgyszintén kiegészítendőnek, netán módosítandónak fog tartani.

Mindaddig, amíg a kereszténység üldözött vallás volt, az egyes helyeken felmerült problémákat helyi szinten igyekeztek megoldani. Ezeken a gyűléseken elsősorban az érintett egyházi közösségek püspökei vettek részt, gyakran presbitériumukkal és klerikusaikkal együtt, és vitatták meg a kérdéses

-
- 1 Averil Cameron: Form and Meaning. The Vita Constantini and the Vita Antoni, in: Thomas Hägg – Philip Rousseau (szerk.): *Greek Biography and Panegyric in Late Antiquity*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 2000, 72–88.
 - 2 Claudia Rapp: Imperial Ideology in the Making: Eusebius of Caesarea on Constantine as 'Bishop'. *Journal of Theological Studies* NS 49 (1998), 687–695.
 - 3 Averil Cameron: Form and Meaning, 86.
 - 4 Eduard Schwartz: Die Dokumente des arianischen Streites bis 325, in: Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen (1905), 257–299. = *Gesammelte Schriften*. Bd. 3. *Zur Geschichte des Athanasius*, Berlin, 1959 [Schwartz 1959, 117–168.]
 - 5 Hans-Georg Opitz: *Urkunden zur Geschichte des arianischen Streites*, Athanasius Werke, 3.1, Berlin 1934.
 - 6 *Fontes Nicaenae Synodi*, Paderborn 2024. (=FNS)

álláspontokat. Az ilyen, ún. „helyi zsinatok” hatásköre az adott tartományra terjedt ki. Constantinus hatalomra jutásával azonban más megvilágításba kerültek a keresztény gyülekezetekben felmerült problémák. A császár elsődleges célja volt, hogy megteremtse a birodalom belső békéjét, és hosszú távon meg is szilárdítsa. Meggyőződése volt, hogy ha megszűnnek a keresztényüldözések, és a Krisztust követők *religio licita* státuszuknak örvekedhetnek, semmi akadálya nem lehet a belső stabilitásnak. Már nyugati cézárként is bizonyára voltak értesülései azokról a nehézségekről, amelyekkel az üldözések következtében küszködtek a helyi egyházak – ezek voltak napirenden a 306-os elvirai zsinaton –, majd amikor Maxentius bukásával Nyugat egyeduralkodója lett, 314-ben kénytelen volt a donatistákkal foglalkozni az arles-i zsinaton. Ebben az ügyben támaszkodhatott Hosius cordobai püspök tanácsaira, aki egy évtizeddel később, Nikaiában is támogatta őt. Be kellett azonban látnia, hogy Licinius leverésével korántsem valósult meg a Birodalomban az áhított béke.

1. A zsinat összehívásának körülményei

A problémák szülőhelye Egyiptom volt. Az üldözések alatt, amíg Péter alexandriai püspök börtönben sínylődött, Meletiosz lükopoliszi püspök megpróbálta „helyettesíteni” őt, és lassanként önálló egyházkerületet alakított ki, később sem csatlakozva Alexandriához. A városban ugyanakkor teológiai vita támadt Alexandrosz püspök és Áriusz presbiter között, amely gyorsan szakadáshoz vezetett. Szókratész szerint „odáig fajult az ügy, hogy már nyilvánosan és a színházakban nevettek a kereszténységen”.⁷ Ezekről értesülve Constantinust felbosszantotta az egyre duzzadó belviszály. Levelet írt Alexandriába, kifejtve álláspontját. „Értesültem róla, hogy a mostanában kezdődött vita oka a következő: Amikor ugyanis te, Alexandrosz, az után kérdezősködtél a papoktól, hogyan vélekednek a Törvényben leírt dolgok bizonyos helyével kapcsolatban, inkább valami felesleges, szörszálhasogató részlet felől érdeklődsz; te pedig, Áriusz, hebehurgyán visszavágtál arra, amit vagy egyáltalán nem lehet elgondolni, vagy ha igen, hallgatni kellene róla. Ebből kifolyólag aztán, amikor véleménykülönbség támadt köztetek, egyrészt megtagadtátok az egységet, másrészt a legszentebb nép két pártra szakadt, és eltávolodott a közös test összhangjától. Ezért mindketten kölcsönösen engedve

7 Szókratész: *Egyháztörténet* I,9 (Baán István ford. ÓI 9, 67.)

egymásnak fogadjátok el, amit szolgatársatok a legigazabban ajánl. Mi is ez? Kezdetről fogva nem lett volna szabad az ilyen dolgok felől kérdezősködni, sem a kérdésre választ adni. Az ilyen kérdéseket, amennyiben semmilyen törvényes szükség nem írja elő a róluk való vitát, hanem haszontalan, lusta fecsegés veti fel őket, még ha természetes agytorna végett is, egyszer s mindenkorra be kell zárunk értelmünkbe, és nem szabad könnyelműen nyilvános összejövetelek elé vinnünk, sem mindenki hallására megfontolatlanul rábíznunk. Hányan képesek ugyanis ilyen hatalmas és nagyon nehéz dolgokat akár pontosan megérteni, akár méltó módon megmagyarázni?”⁸

Vajon Constantinus jól mérte-e fel a helyzetet? A keresztény vallással szemben tanúsított jóindulata nem volt elegendő ahhoz, hogy érzékelje a vita teológiai jelentőségét. Nem tudjuk, mennyire részesült még ekkor katekizisben, hiszen haláláig halogatta a megkeresztelkedést, amelyben csak halálos ágyán részesült, de leveléből az tűnik ki, hogy – legalábbis Nikaia előtt – nemigen volt tájékozott a hit alapigazságairól.

Constantinus a kormányzati gyakorlat értelmében mintegy szenátusba hívta a helyi egyházak vezetőit, a püspököket. A Nikaiai Zsinatról nem maradt fenn ugyan jegyzőkönyv, akták hiányában azonban más forrásokból tudjuk, hogy hasonlóképp folyt le, mint a szenátusi ülések, ahol is a császár, akinek nem volt szavazati joga, *relatiója* után felszólította a szenátorokat, hogy fejtsék ki álláspontjukat, a szavazás után pedig megerősítette döntésüket, és törvényerőre emelte.⁹ Nikaiaiban ez mentette meg a püspökök zsinati önállóságát. Amint a zsinat végén megerősítette: „Amit ugyanis háromszáz püspök határozott, az nem más, mint Isten döntése, különösen amikor a Szentlélek lakik ilyen kiváló és ily sok férfi értelmében, akkor az isteni akaratot nyilatkoztatja ki.”¹⁰ Konstantin nem akart tekintéllyel beavatkozni a vitákba, és azt tartotta feladatának, hogy biztosítsa a tárgyalások során megkövetelt rendet.¹¹ 325. május 20-án nyitotta meg a zsinatot. Pompás császár-

8 Uo. I, 7 (Baán, 47–48.)

9 Francis Dvornik: *Early Christian and Byzantine Political Philosophy. Origins and Background*. Washington 1988, 640–641.

10 Szókratész: *Egyháztörténet* I,9 (Baán, 65.).

11 Vö. Baán István: Konstantin mint *koinosz episzkoposz* – a vallás a hatalom vagy a hatalom a vallás szolgálatában?, in: Bugár M. István és Gyurkovics Miklós (szerk.): *Vallás és hatalom az egyházatyák korában*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola–Magyar Patrisztikai Társaság, Nyíregyháza 2018, 11–20. (Studia Patrum VII)

ri ornátusban jelent meg, trónjáról ünnepélyes buzdító beszédet intézett a püspökökhöz, amelyben összhangra és egyetértésre bátorította őket, és arra intett, hogy mindenki egyként tegye félre a másikkal kapcsolatos baját. Hosszasan beszélt az egyetértésről és a békéről, és aztán átengedte nekik, hogy behatóbban vizsgálják meg megítélésük szerint a tanokat. Mindenkit egyetértésre sarkallt, és így elérte, hogy megegyezzenek és ugyanarra a véleményre jussanak az összes addigi vitás kérdésben, tudniillik hogy egyetértőleg tartsák meg a hitet, és azt vallják, hogy mindenkinek ugyanazon időben kell megülni a húsvét ünnepét.

2. A zsinati atyák létszáma

Constantinus tehát a zavaros helyzet megoldása végett döntött úgy, hogy – amint írta – „Isten figyelmeztetésére Nikaia városába hívtam össze a püspökök többségét, akikkel együtt én is, az egyikőtök – aki túlradóan örülök neki, hogy szolgatársatok vagyok –, nekiláttam az igazság megvizsgálásának”.¹² Hogy az „istenti figyelmeztetés” milyen csatornán keresztül érkezett a császárhoz – Hosius vagy más közvetítésével? –, nem tudjuk. Először a galáciai Ankürát tűzte ki helyszínül, majd nemsokára a bithüniai Nikaiát jelölte ki, amelyet alkalmasabbnak talált, részint az Itáliából és más európai vidékekről érkező püspökök, részint pedig a kedvezőbb éghajlat miatt, de – mondhatnánk – legfőképp azért, hogy személyesen vehessen részt a gyűlésen.¹³ Ez az indoklás mutatja, mekkora területre terjedhetett ki a meghívás. Az bizonyosnak látszik, hogy a Távol-Nyugatot nem szándékozott bevonni, hiszen ez az idő rövideje miatt különben is eléggé kétséges vállalkozás lett volna. „A püspökök többsége” kifejezés nem pontosítja a résztvevők körét. A császár egyik levelében „háromszáz”, majd „több mint háromszáz” püspökről beszél, Antiochiai Eusztathiosz a zsinat után nem sokkal közel „kétszázhetvenről”, Euszebiosz egy jó évtized múltán, 338-ban „több mint kétszázötvenről”. 340-ben Julius római püspök „háromszázról”, Poitiers-i Hilarius 356-ban „háromszáz vagy még több” püspököt említ, ugyanakkor pedig Atanáz „többé-kevésbé háromszázat”. Ezek alapján 270 és 300 közé tehető a püspökök létszáma. Euszebiosz azt írja, hogy „a hozzájuk csatlakozott presbitereket és diakónusokat, akolitusokat meg a

¹² Uo.

¹³ FNS 30

többi hasonlót meg sem lehet számlálni”.¹⁴

Az a püspöklista, amely Szókratész *Egyháztörténetének* egyik kései kódexében, a Marcianus Venetus gr. 344-ben olvasható, szám szerint 219 nevet sorol fel.¹⁵ A felsorolás érdekessége, hogy a nevezettek többsége a Földközi-tenger keleti medencéjének Kis-Ázsiától Egyiptomig terjedő félkörívéből származik, Bithüniából, főként Palesztinából, Föníciából, Coele-Syriából, Kilikiából és Iszauriából. Bár a császár levelében lehetőségként említi meg a nyugati püspököket, a listán a Rómát képviselő két presbíteren és Hosiuson kívül csak Caecilianus karthágói püspök szerepel, ő is vélhetőleg a donatista ügy miatt. Feltűnő, hogy a zsinat problematikájával elsősorban érintett Egyiptomból Thébaisszal és Líbiával együtt összesen csak húsz püspök neve szerepel a listán, ami vélhetőleg annak tudható be, hogy Meletiosz követőinek zöme nem jelent meg. A császár az egyetértés megerősítése érdekében még Akeszioszt, a novatiánusok püspökét is meghívta, aki csak egyházfegyelmi kérdésekben tért el a többségtől.

3. Mit is jelenthetett az „oikumenikosz” kifejezés?

Ezen adatok ismeretében felmerül a kérdés: nevezhető-e földrajzi értelemben oikumenikosznak Nikaia? A kifejezés nem a császári nomenklaturából ered, hanem Caesareai Euszebiosztól, a *Vita Constantini*-ből.¹⁶ (Elképzelhető azonban, hogy az udvarban folyó szóbeszédből kölcsönözte a kifejezést.) Igaz, hogy a korban az „oikumené” a lakott földkerekséget (is) jelentette, gyakorlatilag a római birodalmat, azonban a Nikaiai Zsinat hivatalosan „szent és nagy zsinatnak” (*hagia kai megalé szünodosz*) nevezte magát.¹⁷ A „nagy” (*megalé*) jelző egyrészt kiemelte, hogy több, mint egy helyi (*topikosz*) gyűlés, másrészt úgy is lehetett értelmezni, hogy a Nagy Egyház, vagyis az egyetemes (*katholiké*) Egyház eseménye, amelyen nem vehetnek részt azok, akik nincsenek közösségben vele. A zsinati hitvallás leszögezte, hogy az ellenszegülőket kiközösíti a „katolikus és apostoli egyház”. A 350-es évektől már Atanáz is *oikumenikosznak* nevezte Nikaiát, kihangsúlyozva az ott elfogadott, a *homoouszioszt* tartalmazó

14 *Vita Constantini* III,8,1. Eusebius Werke I/1. (1. Aufl. 1975: Friedhelm Winkelmann; 2. Aufl.1991: Nachdruck); GCS 7/1

15 Szókratész: *Egyháztörténet* kritikai kiadása: SC 477, 154–164.

16 III, 6,1

17 Szókratész, *Egyháztörténet* I, 9 (Baán, 61.).

hitvallás normatív jellegét. A jelen levő püspökök mindenesetre reprezentálták a jelentősebb egyházi központokat (Róma, Alexandria, Antiochia, Jeruzsálem, sőt Karthágó is), amelyek vezetői egyúttal teológiai jártasságuk révén vezető szerepet játszottak a vitákban. A földrajzi kiterjedtséghez társult tehát az esemény jelentőségének hangsúlyozása, mégpedig teológiai értelemben. Caesareai Euszebiosz ugyanis párhuzamot vont Nikaia és a három évszázaddal korábbi, első keresztény pünkösd között, amikor is az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint „az ég alatt minden népből való vallásos férfiak gyűltek össze, akik között voltak párthusok, médek, elamiták és Mezopotámiának, Judeának, Kappadokiának, Pontosznak, Ázsiának, Phrügiának, Pamphiliának, Egyiptomnak és Líbia Küréné körüli részének lakói, Rómából való zarándokok, zsidók és prozeliták, krétiak és arabok”.¹⁸ A bibliai párhuzam elsősorban azt volt hivatott kiemelni, hogy amint Jeruzsálemben a Szentlélek tüzes nyelvekben való alászállása által az apostolok mindenki számára érthető módon hirdették Krisztus feltámadását, úgy a nikaiai atyák is egységes, mindenki számára elfogadható hitvallást fogalmaztak meg. Ez az idealizált kép él abban a hagyományban is, amelyet elsőként Poitiers-i Hilarius említ, aki 318 zsinati atyáról szól. Vajon miből eredhet a 318-as számadat? Igen valószínű, hogy a számszimbolika alapján, mert a Nikaiai Zsinat jelentőségének növekedésével megnőtt az esemény allegorikus magyarázatának tere is. A Szentháromság dogmájának alapjait lefektető zsinatot párhuzamba lehetett állítani például az ószövetségi Ábrahám pátriárka győzelmével, amiről a Teremtés könyvének 14. fejezete számol be. Ábrahám 318 szolgájával győzte le a Szodoma és Gomorra ellen felvonult királyokat, márpedig a görög betűjelekkel leírt 318-as szám (ΤΙΗ) a keresztet jelképező „tau”-ból, valamint Jézus nevének kezdőbetűiből, az „iótá”-ból és az „étá”-ból áll. A Teremtés könyve pedig nem sokkal később beszámol arról, hogy Ábrahám három angyal képében vendégül látta Istent.

4. A felvetődött problémák és a „nem teológus” atyák

Bár heves viták folytak Arius és Alexandrosz felfogásáról, korántsem vélhetjük azonban, hogy a zsinaton részt vevő püspökök egyúttal „teológiai szakértők” lettek volna. Zömük nem rendelkezett magasabb műveltséggel. Jó példa erre a ciprusi Szpüridón, akiről feljegyezték, hogy „annyira igénytelen volt,

¹⁸ ApCsel 2,9–11.

hogy püspöksége idején is juhokat legeltetett. Egyszer az éjszaka kellős közepén tolvajok törtek be észrevétlenül a juhakolba, és megpróbálták elrabolni a jószágokat. Isten azonban, aki megmenti a pásztort, megmentette a juhokat is. Láthatatlan erő tartotta vissza ugyanis a tolvajokat a karámban. Megvirradt, ő pedig a nyájhoz jött. Amikor ott találta a hátrakötött kezű embereket, rájött, hogy mi történt. Imádkozott, feloldozta a tolvajokat, és nagyon buzdította és bátorította őket, hogy igyekezzenek becsületes fáradozások árán megélni, ne pedig tolvajlásból. Aztán búcsúzóul nekik ajándékozott egy kost, és tréfásan hozzátette: »Nehogy úgy tetsszék, hogy hiába virrasztottatok!«¹⁹

Jóllehet a Nikaia-narratíva szinte kizárólag a *homoousziosz* kifejezéssel kapcsolatos vitákra összpontosított, azonban fontos gyakorlati kérdés volt, hogy mikor is kell egységesen megünnepelni a húsvétot, amely mind a zsidó, mind pedig a keresztény naptárban szerepelt, de más-más értelemben. A kis-ázsiai keresztények régi hagyomány alapján ragaszkodtak Niszán hó 14-hez. Minthogy a zsidó húsvét Niszán hónapja holdhónap volt, mely márc. 5–ápr. 3-ig tartott, előfordult, hogy ünnepük a napéjegyenlőség (a napév kezdete) előtt kezdődött, és így kétszer ünnepelték meg a húsvétot egy és ugyanazon napévben. (A zsidók saját szempontjukból azonban sosem ünnepelték meg egy évben kétszer a húsvétot, mert az ő évük holdév volt.) A zsinat úgy döntött, hogy minden évben az alexandriai püspök értesítse az egyházakat, mikorra is fog esni az ünnep. (Az alexandriai csillagászok számítottak ebben a kérdésben a leghitelesebb szakértőknek.)

A zsinat szám szerint húsz kánonjából kirajzolódik az a széles problémakör, amellyel az egyes egyházak foglalkoztak.²⁰ Például hogyan kezeljék azokat, akik az üldözések alatt hittagadást követtek el, majd szerettek volna visszatérni, netán bekerülni a klérusba is. Milyen eljárást alkalmazzanak az eretnekekkel szemben? Milyen kiváltsággal rendelkeznek egyes nagyvárosok püspökei, mint Alexandriában, Rómában, Antiochiában vagy éppen Aeliában, azaz Jeruzsálemben? Milyen hatáskörük van a püspököknek, vajon át lehet-e őket helyezni egyik egyház éléről a másikra? Az aszkézis gyakorlása is igen eltérő volt. Kérdés, mennyire érvényesülhet a szélsőséges önmegtartóztatás, amely egyeseknél odáig vezethet, hogy kasztráltassák magukat.

19 Szókratész: *Egyháztörténet* I, 12 (Baán, 76–77.)

20 Vö. Erdő Péter: *Az ókori egyházfegyelem emlékei. I–IV. század.* ÓKI 2, Budapest 2018, 405–414. Vö. Peter L'Hullier: *The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils*, New York 1996, 209.

Talán ezzel kapcsolatban nyerhetünk betekintést egy sokakat érintő kérdésbe a császár által igen tisztelt Paphnutiosz felső-thébaiszi püspök állásfoglalásából. „Úgy látták volna jónak a püspökök, hogy új törvényt vezessenek be az egyházba, amelynek értelmében a szent rendeken levők, vagyis a püspökök, a presbiterek, a diakónusok és az alszerpapok nem hálhatnak együtt feleségükkel, akit még világi korukban vettek el. És amikor erről még a döntés előtt tanácskoztak, felállt a püspökök gyűlésének közepén Paphnutiosz, és hangos szóval kiáltotta, hogy ne rójanak nehéz terhet a szent rendeket viselő férfiakra. Azt mondta, mivel Szent Pál apostol szerint *tisztességes a házasság, és szeplőtelen a házasság*, nehogy a túlzott szigorral kárt okozzanak az egyháznak, mert nem mindenki képes elviselni a szenvedélytelenség aszkézisét, és talán az is kétséges, hogy mindegyik hitves meg tudja-e őrizni tisztaságát. (Tisztaságnak nevezte viszont a törvényes feleséggel való együttlétet is.) Elég, ha az, aki már korábban került a klérusba, nem házasodik meg, az egyház ősi hagyománya szerint, de biztos, hogy nem is válhat el attól, akit világi korában már egyszer elvett. Ezt mondta, bár nem volt tapasztalata a házasság és egyáltalán az asszonyok terén, hiszen gyermekkorától fogva aszkéták házában nőtt fel, és azonfelül messze földön híres volt önmagartóztatásáról is. Az egész papi gyűlést meggyőzték Paphnutiosz szavai. Ezért aztán abba is hagyták az ezzel kapcsolatos vitát, és rábízták mindenkire, hogy maga döntse el, érintkezik-e házastársával.”²¹

5. Az „oikumenikosz” kifejezés megszilárdulása

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy az *oikumenikosz* egy zsinat jelzőjeként azt fejezte ki, hogy az egész Egyházra kiterjedő összejevetelt a császár mint a Birodalom vezetője hívta össze, ő ellenőrizte a menetét, és iktatta törvénybe az ott hozott döntéseket, amelyek így az állam törvényeivé lettek. Manlio Simonetti megfogalmazása szerint „az Egyház Constantinus alatt állami intézménnyé tagolódott be, és a zsinat mint az Egyház legfontosabb végrehajtó szerve *ipso facto* a császár rendelkezésére állt”.²² Nikaia után egy ideig csupán ebben az értelemben használták a császárok az *oikumenikosz*

21 Szókratész: *Egyháztörténet* I, 11 (Baán, 75–76.)

22 Il concilio, in: *Costantino I. Enciclopedia Costantiniana sulla figura e l'immagine dell'imperatore del cosiddetto editto di Milano 313-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, Treccani, 222.

kifejezést, mint például 343-ban a szerdikai zsinat esetében, amely elvileg az egész birodalom mindkét, keleti és nyugati felét hivatott volna reprezentálni. Az 5. század közepétől azonban az ariánus, nesztoriánus és monofizita válságok során egyre világosabbá vált, hogy *oikumenikos*nak csak azokat a zsinatokat lehet tekinteni, amelyeket az egyetemes, azaz katolikus egyház az ortodox hit képviselőiként annak is tart, vagyis a 325-ös Nikaiai, a 381-es Konstantinápolyi, a 431-es Efezusi és a 451-es Khalkédóni Zsinatokat. És ez így van máig is.